

MITİK, FOLKLORİK VE DOĞAL BİR UNSUR OLARAK KURŞUNUN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ YANSIMALARI

THE REFLECTIONS OF LEAD AS A MYTHICAL, FOLKLODIC AND NATURAL ELEMENT IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Kürşat Şamil ŞAHİN * Öz

* Doç, Dr., Bartın Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
kursatsamil@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0141-5748
Bartın / TÜRKİYE

Mitik dönemlerden itibaren yerleşik hâle gelen bazı kültürel unsurlar, farklı bir dil ve biçimle klasik Türk şiirinde yerini bulmuştur. Klasik Türk şiirinin genelde bütün mitler, özeldede Türk mitolojisinin taşıyıcısı olduğunu gösteren ayrıntılardan biri de ilkçağlardan itibaren keşfedilen, işlenen bir maden olarak insanlığın gelişim sürecinde rol alan kurşundur. Kurşun, arkaik dönemlerden beri taşıdığı doğal özellikler ve insanın onu kullanma, anlamlandırma biçimleriyle önce pratikte önemli hale gelen sonra dil ve sanatta bahsedilen doğal varlıklardandır. Kurşuna dair mitolojilerde yer alan inanç, söylence ve ritüeller klasik Türk şiirinde de yansımaları bulmuştur. Kurşunun kulağı sağır etmesi, kötü varlıklarla mücadelede yüklendiği rol ve bir cezalandırma aracı olarak geçmişten günümüze uzanan serüvenine ait ipuçlarını klasik şairlerin divanlarında görmek mümkündür. Çalışmada; kurşun ve ona dair uygulamaların mitolojideki yeri ve bunun klasik Türk şiirindeki yansımaları üzerinde durulmuş; klasik Türk şiirinde beyitlere yansıyan “kurşun dökmek, kulağa kurşun akıtmak, şeytan kulağına kurşun, boğazından kurşun akıtmak” ibareleri etrafında oluşturulan hayal dünyasının eski inançlar ve mitolojiyle bağlantısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mitoloji, folklor, klasik Türk şiiri,
kurşun, rasâs, üsrüb, şamanizm

Keywords

Mythology, folklore, classical Turkish
poetry, lead, rasâs, üsrüb, shamanism

Abstract

Some cultural elements that have become settled since the mythical periods have found their place in classical Turkish poetry with a different language and form. In classical Turkish poetry, there are traces of all myths in general, and one of the details showing that it is the carrier of Turkish mythology is lead, which has played a role in the development process of humanity as a mineral discovered and processed since ancient times. Lead is one of the natural assets that first became important in practice and then mentioned in language and art, with its natural properties and the way people use and interpret it since archaic times. It is possible to see in the diwans of classical poets the clues of lead's deafening, its role in the fight against evil beings and its adventure from the past to the present as a punishment tool. Based on these clues, the structure of classical Turkish poetry that tells a lot with few words and the beliefs, imaginations, and mythology that the poets fit into two lines will be made more understandable. In classical literature, some expressions in

Başvuru/Submitted: 07/02/2022

Kabul/Accepted: 15/09/2022

poems can be noticed through associations, passing through the filter of different cultures and beliefs. In the study, the place of lead and its applications in mythology and its reflections in classical Turkish poetry are emphasized. The connection of the fantasy world with ancient beliefs and mythology, which was formed around the phrases "pouring lead, pouring lead into the ear, lead to the devil's ear, lead to the throat" reflected in the couplets in classical Turkish poetry is discussed.

GİRİŞ

Mitoloji, tek bir genel tanıma, çerçevesi belirlenmiş ilkelere sığdırılmayan ve kültürel, toplumsal değişimin anlam kazanmasında etkili bir sistematik düşünme biçimi olarak kabul edilmelidir. Mitoloji, herhangi bir olgu yahut pratiğin, -kökenlerini bulmada önemli olduğu gibi- devam ederek değişen kültürel ve toplumsal yapılanmanın bir parçası olduğunu görebilmek için de anlamlıdır. Evhemeros'tan (MÖ IV-III. yy) beri doğuşu, gerçeklik boyutu, kültür ve sanatla ilişkisine dair ortaya atılan farklı görüşlerin birleştiği nokta, mitlerin gündelik yaşam, tarih, sanat, inanç ve kültür dinamiklerinin kökeni olarak kabul edilmesidir. Modernleşme ve sonrasında üretilen paradigmalardan değerleri minimize eden, kimi zaman somutlaştıran tavrı; mitolojinin farklılık, yenilik, melezlik kazandıran bir köken olarak konumlandırılmasını sağlamıştır. Modernleşme ve sonrası dönemlerde nesnelere ve nesnelere ilgili ayrıntıların ön plana çıkarılmasına bağlı olarak mitler, bu ayrıntılandırmanın paralelinde yeniden ele alınmaktadır. Bilhassa doğadaki varlıklar, (zeytinin doğası dışında barışın sembolü olması gibi) yalnızca kendisi olarak değil insanın ona yüklediği rol ve değerlerle de anlam kazanır. Bu kazanım, insanın doğa üzerindeki hegemonya çabalarının pratiği olarak da görülebilir. Bu pratiğin sanatın her alanında yansımalar bulunduğu söylenebilir. Doğadaki varlıklara -varlığın temel özelliklerinden yola çıkarak- kültürel, sanatsal anlamlar yüklemek somut ile soyut arasındaki geçişkenliği de kolaylaştırır. Böylece doğa-insan arasındaki kültürel ilişkinin de temelleri atılmış olur. Doğadaki nesnelere pratikte ve kültürel, sanatsal alanlardaki kullanımları arasındaki uyum yahut uyumsuzluk evrensel ve yerel dinamiklerinin yerleşmesinde de etkilidir. Bu bakımdan nesnelere doğallığı ve bu doğallığın sanata yansıma biçimlerinin kökenlerini bulmak için de mitlerden yararlanılır. Mitlerle başlayan nesnelere değer ve anlam kazandırma süreci dilin varlığı ile pekiştirilir.

Mitler, toplum içinde genellikle ritüel olarak canlandırılır. Mitler ve ritüeller birlik beraberlik ruhunu yüceltmek ve sağlamak gibi işlevlere sahiptir. Bu mitsel ritüeller bir örnek üzerine kalıplaşmış biçimde tekrarlanır. Ritüel yardımıyla din dışı ve kronolojik olan zaman ortadan kalkar, mitin kutsal zamanı yakalanır. Mircea Eliade'nin (2001, s. 28) belirttiği "İnsan miti bilmekle nesnelere "köken"ini de bilir, bu nedenle de nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir." ifadesinden hareketle mitlerin ve ritüellerin yoğun olarak kullanıldıkları alanlardan birisinin de çeşitli hastalıkların tedavisi olduğu söylenebilir. Bu uygulamalarda mitoloji ve halk hekimliği iç içe geçmiştir (Çobanoğlu, 2019, s. 4-13). Halk hekimliğinde sağaltma için su, ağaç, bitki, toprak, hayvan, dua ve büyü gibi unsurların yanında madenlerden de yararlanılır. Tedavi için kullanılan bu madenlerden birisi de kurşundur. Kurşun, eski dönemlerden beri taşıdığı doğal özellikler ve insanın onu kullanma, anlamlandırma biçimleriyle önce pratikte önemli hale gelen, sonra dil ve sanatta bahsedilen doğal bir varlıktır.

Çalışmada; kurşun ve ona dair uygulamaların mitoloji ve kültürdeki yeri ve bunun klasik Türk şiirindeki yansımaları ele alınmıştır. Tanık beyitleri tespit etmek için 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar öne çıkan divan ve mesneviler taranmış, ayrıca "Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü"nden yararlanılmıştır. Klasik

Türk şiirinde beyitlere yansıyan “kurşun dökmek, kulağa kurşun akıtmak, şeytan kulağına kurşun, boğazından kurşun akıtmak” ibarelerinin etrafında oluşturulan hayal dünyasının eski inançlar ve mitolojiyle bağlantısı ele alınmıştır.

Mitik, Folklorik ve Doğal Bir Unsur Olarak Kurşun

Metallerin ve kurşunun oluşumuyla ilgili dünya mitleri ilgi çekicidir ve bunların oluşumları tanrı bedenine bağlanır. Bu nedenle metaller ve özellikle kurşun kutsal sayılır.¹ İnsanoğlunun ilk keşfettiği metallerden olan kurşunun MÖ 3000’li yıllarda Abidos Antik kentinde kullanıldığı bilinmektedir. Eski Romalılar kurşundan su boruları yapmışlar ve banyolarının duvarlarını kurşun levhalarla kaplamışlardır. Simya bilimcilerinin Satürn gezegeni ile özdeşleştirdikleri kurşun, Abidos’un yanında Antalya, Kıbrıs, Sardinya ve İspanya’da da erken keşfedilmiştir. Mezopotamyalılar da madenleri çok önceden tanımışlar ve bu madenleri sanayide kullanmayı öğrenmişlerdir. Onlar önce bakır, daha sonra da sırasıyla gümüş, altın ve kurşunu bulmuşlardır (Bakır, 1997, s. 519).

Anadolu’da insanların mağaralarda yaşayıp, uygun mevsimlerde geçici kamp yerleşimleri kurduğu Epi-Paleolitik Dönem’de (MÖ 12000-9500) Antalya’daki Belbaşı ve Beldibi mağaralarında bulunan demir oksit parçaları, metalik madenlerin daha o dönemlerden bilindiğini kanıtlamaktadır. Bu madenler, kurşun, gümüş, demir, bakır, çinko, altın ve kalaydır. Kurşunun işletilen bir maden olup olmadığı kesinleşmemişse de bugün kurşunun çıkarıldığı ve işlendiği bölgelerde elde edilen cüruf yığınları, tarih öncesi dönemlerdeki madencilik kanıtları olarak kabul edilir. Kurşun, Ortaçağda dini yapıların çatılarını ve kubbelerini kaplamada, sarnıç, depo, su oluğu, heykel yapımı ve bezeme işlerinde kullanılmıştır. Erime sıcaklığı düşük (327,5 °C), kolay işlenebilen, yaygın bir maden olduğu için kurşunun kullanım alanları zamanla artmıştır. Ayrıca kurşun, biyolojik sisteme girdiğinde son derece zehirleyici özelliklere sahip bir metaldir (Fidan, 2016, s. 50).

İlkçağlardan itibaren keşfedilen, işlenen bir maden olarak insanlığın gelişim sürecinde var olan kurşun, doğal özellikleri paralelinde bir dil ve kültür unsuru olarak da yerini almıştır. Özkul Çobanoğlu (2019, s. 43), madenin Türk kültüründe beş temel unsurdan biri olduğunu söyler. Ortadoğu ve Akdeniz havzasındaki kültürlerde “anasır-ı erbaa” “su, ateş, hava ve toprak” olmak üzere dört ana unsur olarak kabul edilmesine rağmen erken dönem Türk kültüründe beş aslı öge vardır. Türk mitolojisine göre kâinatı oluşturan bu beş temel unsur; “su, ateş, ağaç, toprak ve maden”dir. Madenler, kültürel alanda, sahip olduğu doğal özelliğine göre anlam kazanmıştır.

¹ Mircea Eliade metallerin kökenlerine ilişkin birçok mitteden bahseder: “Metaller bir tanrının ya da yarı-tanrının bedeninden oluşurlar. İndra’nın ‘organlarının kesilmesi’ mitinde çok içip sarhoş olan tanrının bedeninin akmaya başladığı, böylece de her tür canlıyı, bitkiyi ve metali doğurduğu söylenir. Göbeğinden dışarı yaşam soluğu çıktı ve demire değil, gümüşe değil kurşuna dönüştü, ersuyundan biçimi aktı ve altına dönüştü. İranlılarda da benzer bir mit vardır” (Eliade, 2000, s. 73). Kurşundan yapılan kutlara dair L. P. Potapov: “Kırgızlar kurşun veya kalaydan tasvir yaparlar ve ona kut adı verirlerdi. Bu tasvir pamuğa sarılarak keseye konur ve evin yaşlı kadınının sandığına korunurdu ve miras olarak da geçerdi” diyor (Potapov, 2012, s. 63).

Tükçeye, Latince “sıvı gümüş” veya “kurşun” anlamındaki “plumbum” kelimesinden geçen kurşun, radyasyondan korunmak için güçlü ve etkili bir elementtir. Farklı bileşim yahut alaşımlarla daha farklı özellikler kazanabilir. Toksik özelliklerinden dolayı zehirli bir maddeye de dönüşebilir. İçinde kurşun geçen deyim ve söylenceler de kurşunun kimi zaman karşıt olan bu özelliklerinden mülhem ortaya çıkmıştır. Mesela kötü şeyleri çevremizden uzaklaştırmak ve kötülüklerden korunmak için uygulanan bazı yöntemlerde kurşundan yararlanıldığı, buna dair “kurşun dökmek” ve “şeytan kulağına kurşun” deyimlerinin dilimize yerleştiği görülmektedir. Bilindiği gibi atasözü ve deyimlerin milletlerin ortak kültür mirası içerisinde önemli bir yeri vardır. Yüzyıllardır hem halkın dilinde hem de sanatçıların eserlerinde yaşayarak günümüze ulaşan bu kalıplaşmış sözler, duygu ve düşüncüyü kısa, özlü ve etkili bir şekilde ifade etmenin en pratik yoludur. Ayrıca bu söz öbekleri toplumun inanç ve davranış biçimlerine dair ipuçları da barındırırlar (Kaya, 2011, s. 15-17).

Kurşun dökme, bir kişinin üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için halk arasında uygulanan bir pratiktir. Günümüzde bu işi her köyde ocak adı verilen ve hastalığı tedavi etme gücüne sahip kişiler yapmaktadır (Çıblak, 2004, s. 115). Ömer Asım Aksoy (1998, s. 946) “kurşun dökmek” deyimini: “Nazardan hastalandığına inanılan kişi iyi olsun diye bir kaptan eritilen kurşunu hastanın baş üstünde tutulan su dolu kabın içine dökmek” olarak tanımlar. Kurşun eritildikten sonra bir kabın içerisinde kişinin başı üzerinde dolaştırılır. Bu şekilde negatif enerjinin sıvı haldeki kurşuna geçeceği düşünülür. Sonra da bu sıvı kurşun suya dökülerek onun yeniden katılaşması sağlanır. Böylece bu negatif enerji oraya hapsedilmiş olur (Acıpayamlı, 1962, s. 6; Candan, 2008, s. 446).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde (TDK 2021) “şeytan kulağına kurşun” deyimini, aksama ihtimali bulunan durum veya işler düzenli gittiğinde “nazar değmesin” anlamında söylenen bir söz olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda nazar boncuğu yapılırken kurşun elementinin kullanıldığını da hatırlamak anlamlıdır. Aksoy (1998, s. 1060) deyimini; “Aksama olanağı bulunan işim, şimdilik düzenli gidiyor. Bu sözümü inşallah şeytan duymaz; yoksa işimi bozabilir” diye açıklar ve bunun “nazar/göz değmesin” deyimine aynı anlamda olduğunu vurgular.

“Kurşun dökme” inanç ve pratiği, Türk kültür ekolojisinde geniş kullanım alanına ve gelenek çevresine sahiptir. Bu durumun erkeklerin bakır ve demiri eritmeyi başarmalarından çok daha önce, kadın kamlar tarafından bir büyü ve fal yöntemi olarak ortaya çıktığı, Türklerin Müslüman olmasından sonra bazı dua ve surelerin eklenmesiyle de İslamileştiği düşünülmektedir (Çobanoğlu, 2019, s. 49, 56; Kızıldağ, 2018, s. 290). Şamanların bu ritüele “Kut Dökme” anlamına gelen “Kut Kuyma” dedikleri bilinmektedir. İnsanlara musallat olan “kötü ruhlar”ın olumsuz etkisini bertaraf etmek için kullanılan bu yöntem büyü ve sihir temellidir (Candan, 2008, s. 446). Kurşun dökme farklı kültürlerde de benzer biçimde pratikleşmiştir. Antik Yunan’da molybdomancy (kurşun dökme) adıyla bilinen bu uygulamaya günümüzde özellikle Almanya, Avusturya, İsviçre, Slovakya ve Finlandiya gibi ülkelerde rastlanmaktadır. Bu ülkelerde Noel arifesinde, bir sonraki yıla ilgili tahminde bulunmak için kurşun dökülür (Polat, 2020, s. 13).

Klasik Türk Şiirinde Kurşun

Klasik dönem Türk şiiri, dil ve kültür etkileşiminin yoğun yaşandığı bir anlayışı ihtiva eder. Ancak bu etkileşim klasik şiirin bütünüyle farklı bir medeniyet dairesine girdiği anlamına gelmemelidir. Klasik dönem Türk şiirinde Arap ve Fars kültürünün etkisinin yanı sıra Türk mitolojisinin izlerine de rastlamak mümkündür. Mitik dönemlerden itibaren yerleşik hale gelen bazı kültürel unsurlar, farklı bir dil ve biçimle klasik Türk şiirini oluşturan dinamiklerden biri olarak yerleşmiştir. Bu dinamikler, şiiri ve şiirin arka planındaki zihniyet dünyasını bütünüyle inşa etmese de kültürel devamlılık düşüncesinin sanatsal ifadesi olarak kabul edilmelidir.

İbrahim İbn-i Bâlî *Hikmetnâme'*de (15. yüzyıl) kurşun ve diğer madenlerin oluşma sürecini anlatmaktadır. Ona göre; yerin altında her zaman duman ve gaz bulunur. Madenler bunlardan oluşmaktadır. Zamanla maden içerisindeki taşlar değişime uğrarlar. Taşların bu değişim sürecinde çok fazla gaz oluşursa yeşim, yakut, billur, kurşun ve kalay gibi saf ve şeffaf bir maden ortaya çıkar. Bu süreçte fazla duman çıkarsa kükürt, sac, amonyak tuzu gibi paslı madenler oluşur. Cıva ile kükürt karışığında ise yedi maden ortaya çıkar. Bunlar: demir, gümüş, altın, bakır, tunç, kalay ve kurşundur:

Ya dirler yirün altında buhârât

Duhânıla ki habs ola her evkât

Zamân dönmeğile devrân içinde

Televvün bulur ol taş kân içinde

Buhârî gâlib olsa sâf olur ol

Latîf-i râyık u şeffâf olur ol

Ki ya'nî yeşim ü billûr u yâkût

Rasâs u zîbak olur emr-i lâhût

Duhanı mâddesinün olsa ekser

Olur kânında ma'den-i mükedder

Ki ya'nî milh yâ zâc u yâ kibrît

Ne nûşâdir olur bu sözi işit

Karışsa zîbaka kibrît 'an ced

Yidi ma'den olur andan müvellid

Nedür ya'nî hadîd gümüş altun

Nuhâs u hâr çînî kal'î kurşun (İbrahim İbn-i Bâlî, 2017, s. 227-228).

Kurşun, klasik şiirde sahip olduğu doğal özellikleriyle uyumlu bir şekilde ele alınır. Beyitlerde kurşun başta olmak üzere onunla aynı anlama gelen Arapça "rasâs" ve Farsça "üsürüb" kelimeleri de kullanılmıştır. Kurşun genellikle gözyaşı ve ayrılık ateşiyle ilişkilendirilmiştir. Ateşte eritilen kurşunun rengi ve görüntüsü gözyaşını andırır. Emrî, "Rakip, sevgilinin kırmızı yanağının üzerinde ağlamaktan ağarmış (feri

gitmiş, kör olmuş) gözlerimi görüp, bunları bakır levha üzerindeki iki parça kurşuna benzetti.” anlamındaki beytinde erilmek suretiyle kızgın hâle getirilen kurşunun soğuk suya döküldüğünde göz göz olması ve şeklen de göze benzemesine vurgu yapar. Beyitteki “çeşm-i sefid” tamlaması; ak, beyaz göz demek olup mecâzi anlamda ferî kaçmış donuk göz anlamındadır. Çeşm-i sefid yâni beyaz göz, aynı zamanda ağlamaktan ağarmış, ak düşmüş gözdür. Ak düşmüş göz, kör olmuş göz demektir. Hatta kurşun döken kişinin, “sana nazar edenin gözleri de böyle kör olsun” minvalinde söylediği cümleleri de çağrıştırmaktadır:

Ruh-ı sürhunda görüp çeşm-i sefidümi rakîb
Didi bu levh-i nühas üzre iki pâre rasâs (Emrî, g.34/2)²

Kurşuna dair anlatımların olduğu beyitlerde altın, elmas gibi madenler de zikredilir. Sarıca Kemâl, her ne kadar ayrılığının ateşiyle sürekli kurşun gibi erise de vuslat hayaliyle, kalbinin altın gibi saf olduğunu belirtir:

Sâfidür kalbüm hayâl-i vaslün ile zer gibi
Gerçi hecrün tâbıla her dem erirem çün rasâs (Sarıca Kemal, g.13/4)

Nâbî, “Yumuşaklık (merhamet ve yardımseverlik) katılığa galip olur, (çünkü) zırh her ne kadar demirden de olsa kurşun onu deler geçer” anlamındaki beytinde kurşundan hareketle yumuşak başlılığın ve yardımseverliğin önemine vurgu yapar:

Nerm sahte olur imdâd ile gâlib Nâbî
Giçer üsrüb zirihe her ne kadar âhen ise (Nâbî, g. 740/7)

Klasik şiirde kurşunun alaşım, birleşimle farklı özellikler kazanmasından yola çıkılarak insani değerlere ulaşıldığı da görülür. En sert madenlerden olan elmas eskiden sadece kurşunla şekillendirilirdi. Şeyh Gâlib, “Elmasın yüzünün kurşunla traş edilmesi gibi mayası bozuk olanların yaptığı şeyler, iyilerin özünü ortaya çıkarır” diyerek kurşun-elmas ilişkisinden hareketle kötülüğe iyilikle karşılık vermeye atıf yapar:

Kem-mâyelerin cevheri açar cevher-i zâtî
Üsrüble trâşîde olur peyker-i elmâs (Şeyh Gâlib, g.129/6)

İzzet Molla, elması kurşunla yontmaktan hareket ederek yumuşak tabiatlı kişilerin katı kalplilerle başa çıkabileceğini dile getirmiştir:

Sengîn-dil ile başa çıkar tab’-ı mülâyim
Üsrübdür olan rahne-nümâ-yı ser-i elmâs (İzzet Molla, g.217/10)

Yenişehirli Belîğ de “Taş kalplilere elbette yumuşak söz tesir eder. Elmas kı’ası mutlaka kurşunla kazılır” diyerek kurşun-elmas münasebetinden yola çıkarak iyi-kötü, yumuşak huylu-taş kalpli ayırımına vurgu yapar:

² Beyitlerin künye bilgisi verilirken gazel: g., kaside: k., muhammes: mh., müfred: mf. kısaltmalarıyla gösterilmiş ve ilgili neşirden alınan beytin bulunduğu sıra manzume numarasının ardına eklenmiştir.

Kalb-i sengîne kelâm-ı nerm eder elbet eser

Kıt'a-i elmâs lâ-büd hakkolur kurşun ile (Yenişehirli Belîğ, g.182/5; Demirel, 2005, s. 287)

Bilindiği gibi elmasın yontulması veya şekillendirilmesi günümüzde yine bir başka elmasla yapılmaktadır. Klasik şiirdeki ifadelerle bakıldığında bu işlemin salt kurşunla yapıldığı izlenimi edinilmektedir. Hatta pek çok kişi tarafından kabul gören bu işçiliğin hikmeti bile savunulmaktadır.³ Ahmedî, İskendernâme'de elmasın bütün madenleri yontabileceğini ancak elmasa kurşundan başka hiçbir maddenin tesir edemeyeceğini söyler:

Hîç nesne_elmâsa edemez eser

Ne anı tîşe sır u ne hod teber

Kanda bir hakkâk varsa cevherî

Yonup anunla deler her cevheri

Ol yonar her taşı vü kurşun anı

Ne 'aceb işler düzer gör ol Ganî (Ahmedî, *İskendernâme*, b.3535-3537)

Şentürk (2020, s. 156), Hayâtî'nin *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'ne dayandırarak elması çizenin doğrudan kurşun olmadığını, erimiş kurşun içerisine konan elmas tozları olduğunu tespit etmiş ve yıllardır bunun yanlış bilindiğini belirtmiştir.

Şairler tarafından kurşunla birlikte anılan bir diğer unsur gökyüzüdür. Necâtî Bey, yüzük, kurşun ve felek (gökyüzü) arasında bir ilgi kurarak Ali Paşa'nın şanı ve yaptığı iyiliklere çarhın şahit olduğunu ve usta bir kuyumcunun Paşa için çarhı kurşundan iyi bir hâtem (yüzük, mühür) yapmasını ister:

Devletün hâtemine çarh nümûdâr durur

Ki_ide kurşundan anı bir eyü zerger hâtem (Necâtî Bey, k. 19/12)

Emrî, "Gökyüzü kurşun divit, gece karanlığı mürekkep, gönül dumanı kalem olmuş, âlem senin siyah saçlarının vafını yazıyor" anlamındaki beytinde gök kelimesini hem mavi rengi hem de gökyüzünü çağrıştıracak şekilde kurşunla ilişkilendirir:

Oldı gök kurşun devât anda sevâd-ı şeb midâd

Hâme dūd-ı dil saçun vafın kılır 'âlem sevâd (Emrî, k. 55/1)

Yine benzer şekilde Gelibolulu Sun'î, ben öldüğümde felek üstüme kurşunlu bir türbe yapsın diyerek, gökyüzünü kurşun bir kubbeye benzetir:

Kurşunlu türbe yapubanı üstüne anun felek

Kandîller yakar sanemâ âh-ı pür-şirâr (Gelibolulu Sun'î g. 35/3)

³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*'de madenlerden bahsederken; "Hepsinin sultanı ve kıymette pahalısı elmas cevheridir ki madenlerin bütününden daha sert ve daha sağlam muayene kılınmıştır. Bütün madenlerden daha değerli ve daha saf yaratılmıştır. Hepsine üstün ve etkili iken fakat kurşunla mağlup ve etkilenmesi Hakk'ın gayretinden bilinmiştir" ifadelerini kullanır (*Mârifetnâme* s. 269).

Cerrahnâmelerdeki ifadelerden kurşunun hastalıkları tedavi etmekte de kullanıldığı anlaşılmaktadır. İbrahim bin Abdullah, *Alâ'im-i Cerrâhîn*'de karın bölgesinde çıkan çiban gibi hastalıklar için “Kurşunu varak gibi döğeler, üzerine vuralar, bağlayalar, bir gün bir gece dura” açıklamasını yapıyor (2016, s. 109).

Klasik edebiyatta kurşunun tılsımla olan ilişkisine dair anlatımlara da rastlanmaktadır. İbrahim İbn-i Bâlî, kubbesi kurşun kaplamalı olan Kudüs Câmii'nin üzerine bir ok atılsa atılan okun sanki karşıdan atılmış gibi kişinin kendisine yöneldiğini belirtir (İbrahim İbn-i Bâlî, 2018, s. 137). İskender; Ye'cûc ve Me'cûc'u hapsedmek için demir, kurşun ve bakırı eriterek oluşturduğu tılsımlı levhalar kullanmıştır. Ayrıca erittiği madenlerin bir kısmını onların çıktıkları deliğe dökmüştür.⁴ Yine İskender, Endülüs çölünde “Kal'a-i Rus” diye anılan, taştan yaptığı kalenin duvarlarını kurşunla kaplamıştır. Bu kaleyi gören geri dönüp gidemez, hemen orada can vermiş (Yılmaz, 2019, s. 123-124).

Kadın kamlar tarafından büyü ve fal yöntemlerinde kullanılan kurşun sonraki süreçlerde tılsım ritüellerinin bir nesnesi olarak kabul edilmiş ve klasik şiirdeki yerini almıştır. Divan şairleri, “göz değmek”, “nazar değmek”, “göze gelmek”, “nazara uğramak” tabirlerini şiirlerinde sıkça kullanmışlar -toplumun eski dönemlerden itibaren benimsediği- “nazar” inancı ve onun çarpıcı ve öldürücü gücüne dair anlatımlara temas etmişlerdir (Kazan, 2005, s. 167). Nazardan korunmak için halk hekimliğinde yer alan ve günümüzde de uygulanan kurşun dökme ritüeline dair klasik şiirde herhangi bir ibareye rastlanmasa da şehirlerde “kurşun döken” diye anılan insanların olduğu görülmektedir. Mesela Ravzî, *Edincik Şehrengizi*'nde “kurşun döken” denilen birini zikreder:

Bir perîdür biri dirler adına Kurşun Döken
Eşkümü sîm itdi reng-i rûyumu altûn döken
Kaddi çeng eyleyüp ol kâmeti mevzûn döken
Eyledi cevri ü cefâ resmin baña kânûn döken
Hak budur bâğ-ı İrem'dür şehri İdincik ki var (Ravzî, Mh. 3/54)

“Kurşun dökmek/akıtmak” ile ilgili beyitlerin üç farklı grupta toplandığı görülmektedir. Bunlardan en fazla tanığa sahip olanı kurşunun kulağı sağır etmesidir. İkincisi, menfi bir olayın gerçekleşmesini engellemek ve nazardan korunmak için zikredilen “şeytan kulağına kurşun” deyimidir. Üçüncüsü ise bir cezalandırma yöntemi olarak boğazdan kurşun dökülmesidir. Bu bağlamda kurşunun mitik ve folklorik bir doğa unsuru olarak kullanılmaya devam ederken bilhassa koruyucu ve cezalandırıcı bir metafora dönüştüğü görülür. Bu dönüşümde doğal bir varlık ve metafor olarak kurşunun kulakla ilişkisi de dikkat çekicidir.

⁴ Sedd-i Zülkarneyn'in özellikleri şu şekildedir: “Yüz bin demirci, top dökücü ve eriticiler demiri, kurşunu, bakırı, hepsini karıştırıp onlardan ince mâdeni bir leoha yaptılar. Onların ortaya çıktıkları deliğe ulaşip erittiklerini döküp, eteğine hava bastılar. O delik yedi kez kaynayıp durdu. Ondan sonra o Yecuc ve Mecuc denilen yaratıklar bunları yutup oradan çıkamaz oldular” (Yılmaz, 2019, s. 123). Yine Hz. Süleyman'ın yüzüğünü çalan şeytan, yakalandıktan sonra bir kaya oyularak kayanın içine konur. Bir başka kayayla da üstü kapatılır. Bu kayalar demir ve kurşunla perçinlenip denize atılır (And, 2008, s. 117).

Kurşun klasik şiirde daha çok çiy tanesine benzetilmiştir. Buğulu havalarda akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan bu küçük su damlaları, şiirlerde Farsça “şebnem” ve “jale” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Mesela Âtâyî, “Güller, şeyda bülbüllerin feryadını duymuyor, onların kulağına şebnem kurşun mu akıttı” anlamındaki beytinde güllerin bülbüllerin feryadını duymamalarını kurşuna benzettiği şebneme bağlamaktadır:

Dinlemez bülbül-i şûrîdelerün feryâdın

Güllerün gûşına kurşun mı akıtdı şeb-nem (Nev'îzâde Âtâyî, g.152/4)

Âşık Çelebi, bülbülün figanını gülün can kulağıyla dinlememesini jalenin onun kulağına kurşun akıtmasına bağlar:

Dinlemez çün cân kulağıyla figânın bülbülün

Kulagina kurşun aksa jâleden tan mı gülün (Âşık Çelebi, g. 24/1)

Vizeli Ramazan Behiştî de “Bülbülün yakarışlarını gülün kulağı işitmez çünkü şebnem gülşende onun kulağına kurşun akıtmış” diyerek bu deyimini kullanır:

Bülbül tazarru'un gûş itmez gülün kulağı

Şeb-nem meger akıtdı gülşende ana kurşûn (Behiştî, g.395/3)

Kulağa kurşun akıtmakla ilgili bu hayallerde, görünüşü fiziksel açıdan insan kulağının kıvrımlarına benzeyen gülün, kurşuna benzeyen çiy tanesi yüzünden kulaklarının tikanıp bülbülün yakarışlarını duymadığı üzerinde durulmuştur.

Günümüzde başımıza gelebilecek kötü şeyleri kendimizden ve yakınlarımızdan uzak tutmak için tahtaya vurup “şeytan kulağına kurşun” diyerek yaptığımız eylem aynı anda sağ kulak çekilerek ritüelleştirilir. Ali Canip Olgunlu (2017, s. 104-106) bu ritüelin kökenini Anadolu mitolojisine dayandırır. Olimpos tanrılarında Zeus, insanoğluna kızdığı zaman şimşek gönderir veya insanları korkutmak için gök gürültüsü çıkararak uyarılarda bulunurdu. İnsanlar, gök gürültüsü sonrasında yıldırım düşmüş olan ağaçlara koşup yanmış tahta parçalarına birkaç defa vurarak ellerini kulaklarına götürürlerdi. Küçük parmaklarını kulaklarına sokarak tanrıya onun mesajını aldıklarını bildirirlerdi. Bu ritüeli, ağaç ruhlarıyla ilişkilendirerek şaman geleneklerine dolayısıyla Türk mitolojisine dayandıran görüşler de mevcuttur.⁵ Anadolu mitolojisindeki tahta (ağaç)-Zeus, Türk mitolojisindeki ruhlar-ağaç, Hristiyan inancındaki Hz. İsa-çarmıh ilişkisi kültür ve medeniyet dairesinin değişmesiyle kurşun-şeytan ilişkisine dönüşmüştür. Şeytanla kurşun arasındaki bu bağlamın farklı boyutları da vardır. Şeytanın kükürt (sülfür) gibi kokması, kükürtün cehennemin yakıtı olduğuna inanılması bu bağlamlardan biridir. Kurgularını Latin Amerika mitolojisinden beslenerek şekillendiren G. Garcia Marquez, *Yüzyıllık Yalnızlık* (1982, s.

⁵ Tahtaya vurma ritüelinin pek çok mit ve inanişta benzer şekillerde değerlendirildiği söylenebilir. Bazı kaynaklar, bu ritüelin Kelt yahut Alman folkloruna dayandığını iddia eder. Bazı Hristiyan kaynaklarında bunun Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve çarmıh ağacıyla bağlantılı olduğu söylenir. Hatta bu inaniş çok daha modern çağlarda ortaya çıkmış, oyuncunun bir ağaç parçasına dokunduğunda ebe olmaktan kurtulduğu “Tiggy-touch-wood” oyunuyla ilişkilendirip 19. yüzyılın sonuna tarihleyenler de vardır (Andrews 2016, Roud 2010, Çelik 2020'den).

16) kitabında şeytanın kükürt (sülfür) koktuğunu belirtir. Şeytanın kükürt kokması *Ahd-i Cedîd*'de cehennemın bir kükürt ve ateş gölü olarak tasvir edilmesiyle alakalıdır (Vahiy, 19/20; 20/9; 21/8).⁶ Bilindiği gibi kurşun gibi bazı önemli metallerin cevheri sülfür veya sülfür bileşikleridir. Kükürt ve kurşun; şeytan ve cehennem arasındaki ilintinin dolaylı yollardan şeytan-kurşun ilişkisini etkilediği düşünülebilir.

Türk mitolojisinde kulakla ilgili dikkat çekici pek çok mitolojik ürün ve karakter mevcuttur. Bunların çoğu kulaklarının özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Er-Töştük destanında kahraman, Temir-Kulak, Ay-Kulak, Kün (veya Kan)-Kulak, Çoin-Kulak gibi yeraltı devleriyle mücadele eder. Yeryüzünde bozgunculuk yapacaklarına inanılan Ye'cûc ve Me'cûc'un kulaklarının kalkan gibi olduğu ve kulaklarıyla vücutlarını örtüp gizlenebildikleri söylenmektedir (Ögel 2003: 541-545; Çelik, 2020, s. 90-93). Hafî, *Zâdü'l-Meâd*'da Ye'cûc ve Me'cûc'un boyları kadar kulakları olduğunu ve kulaklarını üzerlerine örtüp uyuduklarını şu şekilde tasvir eder:

Fil kulağı gibi kulakları var
Boylarınca her birinün şehriyâr
Şöyle kim yatup uyuyacak hemin
Birin örtünüp düşenürler birin (*Zâdü'l-Meâd*, b. 9601-9602)

Mustafa Varlı (2008, s. 338), toplumda nazardan korunmak için kulak memesini çekip sert bir cisme vurarak söylenen "şeytan kulağına kurşun" ifadesinin, Yahûdiliğin nazardan korunma yöntemlerinin bir yansıması olduğunu söyler. İslamî literatürde şeytanlarla cinlerin gökten haber öğrenmek amacıyla kulak kabartmaları anlamında "istirâk-ı sem" diye bir tabir vardır. Kur'ân-ı Kerim'de bazı ayetlerde (Hicr 15/17-18, Şuarâ 26/210-212, Saffât 37/7-10, Cin 72/8-9) şeytanların kulak hırsızlığı yaparak elde ettikleri bilgileri kendilerine yakın buldukları kâhin vb. gibi kişilere aktardıkları ve bu yolla onları etkiledikleri bildirilmektedir. Bu şeytanların üzerine parlak ve yakıcı alevler yöneltildiği, yıldızlar fırlatılarak taşlandıkları ve bu sayede gökyüzünün şeytanlardan korunduğu, onların yüce sakinler topluluğunu dinleyemedikleri ve böyle bir teşebbüste bulduklarında oradan atıldıkları söylenmektedir. Yazıcıoğlu, *Muhammediye*'de bu durumdan bahsetmektedir:

Ki tâ haddâ şeyâtin oldu merdûd
Göğe çıkmaktan oldu külli matrûd
Evâyilde çıkarlardı semâya
Ağarlardı yüce cevvi havâya
Melekler sözünü tâ istirâka
Alıp neşr edeler Şâm'a Irâk'a

⁶ Mesela 20. vahiye; "Yeryüzünün dört bir yanından gelerek kutsalların ordugahını ve sevilen kenti kuşattılar. Ama gökten ateş yağdı, onları yakıp yok etti. Onları saptıran İblis ise canavarla sahte peygamberin de içinde bulunduğu ateş ve kükürt gölüne atıldı. Gece gündüz, sonsuza dek işkence çekeceklerdir" denilmektedir (Vahiy 20/9,10).

Bu kez çün dilediler kim çıkalar

Meleklerden yana göğe bakalar

Buyurdu Hak Taâlâ attılar od

Şeyâtîni edeler tâ ki matrûd (Çelebioğlu, 1975, s. 176)

Hadis kitaplarında da şeytanların kulak hırsızlığına dair rivayetler mevcuttur (Buhârî, Bed'ü'l-halk 6; Tefsir 15/1; İbn Mâce, Mukaddime 13; Buhârî, Tevhîd 57, Tıb 46; Müslim Selâm 122-123). Hz. Peygamber, meleklerin göklerde olup biteni kendi aralarında konuştuklarında, şeytanların kulak hırsızlığıyla bu konuşmaları dinlediklerini ve ulaştıkları bu haberlere pek çok yalanlar da katarak bilgileri kâhinlere ilettiklerini ifade etmiştir (Çelebi, 2001, s. 372). Şeytanla kulak arasındaki bu ilişki kurşunun mitik ve doğal özellikleriyle birleşerek klasik şiire yansımıştır.

Sehî, şiirlerini elmasa benzettiği bir beytinde; elmas-kurşun, kulak-sağırılık, Zâtî-Albız göndermelerinden hareketle Zâtî'nin sağır olmasını kendi şiirlerinin güzelliğine bağlarken "Şeytan kulağına kurşun" deyimine yer verir:

Elmâs-ı tîg-i şî'rüm Zâtî'yi itdi sağır

Albız kulagına kurşun dinür meseldür (Sehî, Mf. 4)

Bosnalı Sâbit; "çalgıcı; şehir inzibatının çevresinde çalıp söyleme, o seni işitmesin, şeytan kulağına kurşun" diyerek kötü bir olaydan kaçınmaya ve nazara vurgu yapar:

Civâr-ı şahnede mutrib terâne-senc olma

İşitmesün seni şeytân kulagına kurşun (Bosnalı Sâbit, g.219/2)

Düşmanın veya zahidin kulağına kurşun tabiri de yine "Şeytan kulağına kurşun" deyimine göndermedir. Aynî, "İlemelerimi köpeğe benzeyen rakip işitmiyor, sanki kulağına kurşun akmış" diyerek deyimine gönderme yapar:

Nâlümi iy seg rakîbün işitmez

Şöyle benzer kulagına akdı rasâs (Karamanlı Aynî, g. 239/3)

Garibî'nin aşk efsanesi ise yılanın zümrüte benzeyen gözünü kör eder ve zahidin kulağına kurşun döker:

Kör ider seng-i zümürüd gözini ef'înin

Zâhidin gûşına zîbak döker efsâne-i 'aşk (Garibî, g.152/3)

Hayâlî, "Düşman, ah ettiğimi işitip oh demiş, o rakibin kulağına kurşun aksın" anlamındaki şu beytinde hem rakibin sağır olması hem de nazar değmesine vurgu yapar:

Âh etdigümi düşman işitmiş demiş ki oh

Kurşunlar aka salla rakîbün kulagına (Hayâlî, g. 74/3)

Şeytan kulağına kurşun deyimi zikredilirken bazen ellerin kulağa götürülüp kulak memesinin çekildiği malumdur. "Allah kimseye göstermesin, Allah esirgesin" manalarındaki bu ritüele dair anlatımlara klasik şiirde de rastlanmaktadır. Yaşar

Aydemir (2012, s. 9-12); “kulak çekmek” deyiminin şiirlerde kulak vermek, dinlemek, benzemek, öykünmek, kıskanmak vb. anlamlarının yanında “Allah kimsenin başına vermesin” temennisiyle de yer aldığını belirtir.

Nizamî'nin gül renkli gözyaşlarını gören derya ile sinesindeki yarasını gören lale kulak çekerler. Yani, aşğın kanlı gözyaşları deryayı, yaralı bağı da laleyi çok etkilemiştir. Onlar böyle bir durumla karşılaşmamak için kulak çekmiştir:

Bakup gülgün yaşım ırmagına deryâ kulak çekdi
Görüp her dâg-ı sînem lâle-i sahrâ kulak çekdi (Aydemir, 2012, s. 10)

Tâlib; aşkına dünyanın, feryat ve figanına ise sahranın kulak çektiğini söyleyerek hem “kulak vermek, dinlemek” hem de “Allah kimsenin başına vermesin” temennisiyle deyimine yer verir:

Mecnûn-ı ‘aşkam ‘aşkuma dünyâ kulak çeker
Efgân u âh u zâruma sahrâ kulak çeker (Aydemir, 2012, s. 12)

Nev’î; “Çöldeki izi, Leyla’nın devesinin ayağının bıraktığı bir nişane sanmayın. Bu iz Kays’ın hallerine şahit olan sahranın eliyle kulak çekmesidir” der. Yani elini kulak memesine götürerek “Allah kimsenin başına vermesin!” diyen bir sahra tasvir eder:

Nişân itmişdi hâke sanma pây-i üstür-i Leylâ
Görüp hâlât-ı Kays’ı dest ile sahra kulak çekdi (Aydemir, 2012, s. 12)

Ateşte eritilerek sıvılaştırılan kurşun, kulağa veya ağıza dökülerek bazen cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır.⁷ Osmanlı hukukunun ceza yöntemlerinde kullanıldığı söylenen kurşunun bu bağlamda şiirde de yer aldığı görülür. Osmanlı ceza kanunnamelerinde içki içme suçu diğer suçlara oranla ayrıntılı olarak düzenlenmemiştir. İçki içme, genellikle para karşılığı ta’zir ile cezalandırılmıştır (Ercan, 2014, s. 176). Fakat bazı dönemlerde bu suçu işleyenlerin boğazından kurşun dökülerek cezalandırıldığı söylenir (And, 2019, s. 232).

Fransız seyyah Jean Thevenot 1655-1656 yıllarındaki İstanbul seyahatinde -çok sık başvurulan bir yöntem olmasa da- Ramazan ayında şarap içenlerin ağızlarına kızgın kurşun dökülerek cezalandırıldıklarından bahseder (Jean Thevenot, 1978, s. 116; Yıldırım, 2000, s. 45-46). Kurşunun bir ceza yöntemi olarak kullanılmasına dair sadece

⁷ Kazak Dombracıların çaldığı, en ünlü müzikli hikâyelerden olan “aksak yaban eşeği” adlı destan şöyle bir olaya dayanmaktadır: Cengiz Han’ın oğlu Cöçi gizlice ava çıkmış ve bir yaban eşeği tarafından öldürülmüştür. Cengiz Han, oğlunun dönmemesinden şüphelenmiş, oğluya ilgili kötü haber getirenin kulağına kurşun dökülmesini emretmiştir. Bunun üzerine bir dombracı beste yapmış ve Cengiz Han’a oğlunun öldüğünü sözsüz müzikle bildirmiştir. Oğlunun öldüğünü bu saz eserinden öğrenen Cengiz Han, dombranın içine kurşun dökülmesini emretmiştir (Ögel, 2000, s. 178-179). Mesela Kamlar göklere ve yer altına yaptıkları seyahatten döndükten sonra orada gördüklerini insanlara anlattıklarında, kötülerin cehennemde çektikleri işkencelere değinirken özellikle yalancı, şarlatan kamların ve yalan yere ant içenlerin ağızlarına kaynar kurşunlar döküldüğünden bahsederler (Radloff, 2008, s. 291; İnan, 1986, s. 81). Evliya Çelebi İranlıların üç gün üç gece uyguladıkları bazı işkencelerden bahsederken suçluların dirsek ve dizlerinin burğu ile delindiğini ve açılan deliğe kızgın kurşun akıtıldığını söyler (Dağlı-Kahraman, 1999, s. 301).

iki tanık beyit tespit edilmiştir. Bunlar da 16. yüzyıl şairlerinden Emrî ve Bosnalı Sâbit'e aittir.

Bilindiği üzere sevgilinin dudağı, gül ve şarap arasında ilgi kurulup pek çok hayale konu edilir. Emrî, gülün üzerindeki çiy tanelerini kurşuna benzettiği beytinde, goncanın sevgilinin dudağının devrinde şarap içtiği için cezalandırıldığını ve boğazına kurşun akıtıldığını söyler:

Kurşun akıtdı jâle bogazına goncanun
Devr-i lebünde içdi meger kim şerâb-ı nâb (Emrî, g.34/2)

Bosnalı Sâbit; “soğuk çiy tanelerini içen bülbüllerin sesi-soluğu kesilmiş, sanki bulut onların ağzına kurşun akıtmış” diyerek ağızdan kurşun akıtmaya gönderme yapar:

Bir sovuk şebnem yiyüp dem-beste olmuşlar ki ebr
Ağzına kurşun akıtmış sanasın bülbüllerün (Bosnalı Sâbit, g.219/2)

SONUÇ

Modern dönemlerde yaşamın içinde, dil ve kültürde yeri olan değer, düşünce ve nesnelere mitolojideki karşılığını belirlemek, bizi modernliğin bütünüyle geçmişten kopma olmadığına ikna ettiği gibi, mitolojinin yaşam pratikleri ve kültürel alanda devamlılığı ve değişimi gösteren tarafını ortaya çıkarır. Böylece kültürel devamlılık sürecinin başlangıç noktası olarak kabul edilen mitolojinin güncelleme ilişkisi ve hâlihazırda nasıl yaşa(tıl)dığı da belirginleşir. Klasik Türk şiiri de kültürel devamlılık bağlamında Türk mitolojisinden izleri yansıtmış; belli ölçüde Türk mitolojisinin veya kültürel mitolojinin bugüne ulaşmasında taşıyıcı işlev üstlenmiştir. Klasik şiirin genelde bütün mitler, özelde Türk mitolojisinin taşıyıcısı olduğunu gösteren ayrıntılardan biri de kurşundur. Arkaik dönemlerden itibaren insanlığın gelişim serüveninde, dil ve kültür hayatında kendine yer bulmuş kurşunun doğal özellikleri de dil ve kültür sahasında yer alma biçimi de birbirine karşıt özellikleri ihtiva eder. Farklı elementlerle birleştiğinde etki alanını ve gücünü değiştirebilen kurşun, toksik özelliklerinden dolayı zehirli bir maddeye de dönüşebilir. Kurşun; mitoloji, ritüel, batıl inançlar ve sanatta da benzer karşıtlıklar bağlamında ele alınmıştır. Olumlu ve olumsuz benzetmelerde de, ceza ve nazardan korunmada da kurşunun kullanılması bunun göstergesidir.

Klasik Türk şiiri, kurşundan Türk mitolojisinde olduğu gibi doğal özellikleriyle ve ona dair batıl inanç, söylence ve ritüellerin sentezlendiği bir unsur olarak bahsetmiştir. Eski inanç ve mitolojiyle bağlantısı olan “kurşun dökmek, kulağa kurşun akıtmak, şeytan kulağına kurşun, boğazından kurşun akıtmak” ibareleri şiirlerde çeşitli teşbih, mecaz ve hayallerle yer almıştır. Klasik Türk şiiri sosyal hayatta var olan her türlü gelenekten ilham almış ve bunları türlü hayallere konu etmiştir. Dış dünyada mevcut bu olaylar şairlerin iç dünyalarını anlatmaya yarayan birer araç olmuştur. Mesela kurşunun elmasla ilişkisinden yola çıkan Şeyh Galip, iyilik ve kötülüğe dair ahlaki anlayışını beytine yansıtmıştır. Sehî, şiirlerinin güzelliğine nazar değmemesi için “şeytan kulağına kurşun” deyimine yer vermiştir. Âşık Çelebi, bülbülün figanını gülün

duymamasını onun kulağının kurşundan tıkanmasına bağlamıştır. Emrî, sevgilinin dudağının devrinde şarap içtiği için goncanın cezalandırılıp boğazından kurşun akıtıldığını söylemiştir. Pek çok beyitte nazardan korunmanın sembol elementi olarak kurşundan bahsedilmesi de klasik şiirde kurşunun doğal özelliklerinin dikkate alındığını, Türk mitolojisindeki algılanma biçiminin belli ölçüde devam ettirildiğini gösterir niteliktedir. Taranan eserlerde, halk hekimliği alanında görülen kurşun dökme uygulamasına yönelik ifadeler ise rastlanmamıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Myths are often ritualized in society. Myths and rituals have functions such as glorifying and providing the spirit of unity. These mythical rituals are repeated in a stereotyped form on a sample. It can be said that one of the areas where myths and rituals are used extensively is the treatment of various diseases. In folk medicine, besides elements such as water, tree, plant, soil, animal, prayer and magic, minerals are also used for healing. One of these metals uses for treatment is lead. Lead, which comes from the Latin word "plumbum" meaning "liquid silver" or "lead", is a powerful and effective element for protection from radiation. It can gain different properties using different compositions or alloys. It can also turn into a toxic substance due to its toxic properties.

The classical period of Turkish poetry contains a mentality in which language and culture interaction is intense. However, this interaction should not mean that classical poetry entered a completely different civilization circle. It is possible to see the traces of Turkish mythology as well as the influence of Arabic and Persian culture in the classical period of Turkish poetry. Some cultural elements, which have become established since the mythical periods, have settled as one of the dynamics of classical Turkish poetry with a different language and form. Although these dynamics do not completely construct the poem and the mentality in the background of the poem, it should be accepted as an artistic expression of the idea of cultural continuity. One of the details showing that classical poetry is the carrier of all myths in general and Turkish mythology is lead. Lead is one of the natural assets that first became important in practice and then mentioned in language and art, with its natural properties and the way people have been using and interpreting it since archaic times. Beliefs, myths, and rituals in the mythologies about lead were also reflected in classical Turkish poetry. While lead continues to be used as a mythical and folkloric element of nature over time, it is seen that it turns into a particularly protective and punishing metaphor. In this transformation, the relationship of lead with the ear as a natural being and metaphor is also remarkable.

Classical Turkish poetry has mentioned lead as an element in which natural properties and superstitions, myths and rituals are synthesized, as in Turkish mythology. The phrases "to pour lead, to pour lead into the ear, to pour lead into the devil's ear, to pour lead into his throat", which are related to the old belief and mythology, take place in the poems with various similes, metaphors and imagines. Classical Turkish poetry has been inspired by all kinds of traditions existing in social life and has been the subject of various imagines. These events in the outside world

have been a tool to explain the inner worlds of the poets. The poets, starting from the relationship of lead with diamond, reflected their moral understanding of good and evil in couplets. Sometimes poets used the phrase "lead in the devil's ear (beat the devil's tattoo or touch wood) " to save the beauty of their poems against the evil eye. Generally, they attributed the nightingale's wailing to the fact that the rose did not hear it, because its ear was blocked by lead. Some said that the rosebud was punished for drinking wine at the time of the lover's lip, and a bullet was poured from his throat. The mention of lead as a symbol element of protection from the evil eye in many couplets shows that the natural properties of lead have considered in classical poetry. Also, it shows that the perception of lead in Turkish mythology has been continued to a certain extent.

In the study, the importance of lead and its applications in mythology and its reflections in classical Turkish poetry are emphasized; The relation of the fantasy world with ancient beliefs and mythology, which was formed around the phrases "pouring lead, pouring lead into the ear, lead into the devil's ear, lead into the throat" reflected in the couplets in classical Turkish poetry is discussed. To identify the witness couplets, important diwans and mathnawis between the 13th and 19th centuries were examined.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu'da nazarla ilgili bazı âdet ve inanmalar. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, XX, 1-2, 1-40.
- Ahmedî (2019). *İskendernâme*. (Haz. Yaşar Akdoğan & Nalan Kutsal). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Aksoy, Ö. A. (1998). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* C. II. İstanbul: İnkılap Yay.
- Altun, M. (2017). *İbrahim İbn-i Bâlî hikmetnâme* I. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- And, M. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- And, M.(2019). *16. yüzyılda İstanbul, kent-saray-günlük yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Aydemir, Y.(2012). Divan şiirinde kulak çekmeye dair. *Turkish Studies*, Volume 7/1 (Winter 2012), 3-17.
- Aydemir, Y. (2017). *Ravzî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Aydemir, Y. (2018). *Vizeli Ramazan Behiştî divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Aydın, G. (2019). *Bosnalı Sâbit dîvânı'nın bağlamı dizini ve işlevsel sözlüğü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Bakır, A. (1997). Ortaçağ İslam dünyasında madenler ve maden sanayi. *Belleten Dergisi*, Cilt LXI, Sayı 232, (Aralık 1997), 519-596.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Campbell, J. (1994). *Yaratıcı mitoloji-tanrının maskeleri*. (Çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- Candan, E. (2008). *Türklerin kültür kökenleri*. İstanbul: Sınırötesi Yay.
- Çelebi, İ. (2001). İstirak-i sem, *İslam ansiklopedisi*, (C. XXII, 371-373). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Çelik, A. (2020). Türk kültüründe 'kulak'la ilgili mitler ve bunların deyimlerdeki izleri. *Mitoloji Araştırmaları II* (Editör: İbrahim Gümüş). İstanbul: Paradigma Yay.
- Çıblak, N. (2004). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 15 (2004), 103-125.
- Çobanoğlu, Ö. (2019). Türk mitolojisinin Orta Asya kökenleri. *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları* (Ed. Ömür Ceylan-Adem Koç). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Dağlı, Y. ve Kahraman S. A. (1999). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*. 2. Cilt, 1. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Demirel, H. G. (2005). *18. yüzyıl şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn divanı*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE.
- Ekici, M. ve Pınar F. (2014). Gelenek, aktarma, dönüşüm ve kültür endüstrisi bağlamında nazar ve nazar boncuğu. *Millî Folklor* 101 (Bahar 2014), 40-50.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm* (İsmet Birkan, Çev.). Ankara: İmge Yay.
- Eliade, M. (2000). *Demirciler ve simyacılar*. (Mehmet Emin Özcan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri* (Sema Rifat, Çev.). İstanbul: Om Yay.
- Ercan, Ö. (2016). Divan şiirini hukukî bakış açısı ile değerlendirmek: suç ve ceza. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/26, 167-199.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (2013). *Mârifetnâme* (Sadeleştiren: Durali Yılmaz). İstanbul: Ataç Yay.
- Fidan, E. (2016). Tarih öncesi dönemlerde Anadolu'da kullanılmış olan maden yatakları. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 5/9, 49-59.
- İbrahim bin Abdullah (2016). *Alâ'im-i cerrâhîn* (Haz. Mehmet Gürlek). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: TTK Yay.
- Jean T. (1978). *1655-1656'da Türkiye* (Nuray Yıldız, Çev.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Kalafat, Y. (2004). *Altaylardan Anadolu'ya kamizm-şamanizm*. İstanbul: Yeditepe Yay.

- Karaköse, S. (2017). *Nev'izâde Âtâyî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kaya, B. A. (2011). Atasözleri ve deyimlerin divan şiirinde kullanımı ile divanların bu söz varlıklarımız bakımından önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6, 11-54.
- Kazan, Ş. (2005). Klasik Türk şiirinde nazar: göz değmesi. *Millî Folklor* 68 (Kış 2005), 166-179.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kızıldağ, H. ve Kızıldağ, F. (2018). Şaman'dan ocaklı'ya nazar tedavi geleneği. *The Journal of Academic Social Science* 6/73, 287-294.
- Marquez, G. G. (1982). *Yüzyıllık yalnızlık*. İstanbul: Can Yay.
- Mermer, A. (2020). *Karamanlı Aynî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Olgunlu, A. C. (2017). *Anadolu'nun sözü*. İstanbul: Çalıkuşu Yay.
- Onay, A. T. (1996). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: MEB Yay.
- Ögel, B. (2000). *Türk kültür tarihine giriş*. C. IX. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi*. C I, Ankara: TTK Yay.
- Polat, İ. (2020). Kurşun dökme geleneği ve ateş kültü ile ilişkisi. *Akademik MATBUAT*, 4/1, 11-25.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay şamanizmi*. (Metin Ergun, Çev.). Konya: Kömen Yay.
- Radlof, W. (2008). *Türklük ve şamanlık*. İstanbul: Örgün Yay.
- Roux, J. P. (2001). *Orta Asya tarih ve uygarlık*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Saraç, M. A. Y. (2017). *Emrî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Şahin, E. S. (2004). *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı şiiri klavuzu 4*. İstanbul: DBY Yay.
- Şeylan, A. (2018). *İbrahim İbn-i Bâlî hikmetnâme II*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Tosun, E. (2007). *Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi divanı* (İnceleme-Tenkitli Metin). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Tural, S. (2011). *Zâdü'l Meâd (kitabü mevlidü'n-nebi)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar.
- Varlı, M. (2008). *Bidat, hurâfe ve bâtil inançlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yay.
- Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Yazıcıoğlu Mehmed (1975). *Muhammediye c. I*, (Haz. Amil Çelebioğlu), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Yıldırım, A. (2000). *Dar ağacında kan sesleri bir celladın anıları*. Ankara: Ayyıldız Yay.
- Yılmaz, H. (2019). *Doğu Türkçesiyle yazılmış 'Acâyibü'l- mahlûkât ve'l- garâyibü'l mevcûdât* (151 a-200 b yaprakları) (dil incelemesi-metin-Türkiye Türkçesine aktarım-dizin). Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE.